

וימאן להתנחם

וַיִּקְמוּ כָּל בְּנֵי וְכָל בָּנָיו וְכָל בָּנֵי וְכָל בָּנֵי אֶבְרָם כִּי אָרַד אֶל בְּנֵי אָבֶל שְׂאֵלָה וַיַּבֵּךְ אֹתוֹ אַבְיָו: (בראשית לו לה).¹

בראשית רבה פד כא – אין מתנחמים על החיים

"ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו, וימאן להתנחם" - מטרונה שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: כתיב: "כי יהודה גבר באחיו" (דברי הימים א ה ב), וכתוב: "וינחם יהודה ויעל על גוזזי צאנו". וזה אביהם של כולם "וימאן להתנחם"?² אמר לה: מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים.³

"ויבך אותו אביו" - זה יצחק, ר' לוי ור' סימון. ר' לוי אמר: אצלו היה בוכה וכיון שהיה יוצא מאצלו היה רוחץ וסך ואוכל ושונה. ולמה לא גילה לו? אמר: הקב"ה לא גילה לו ואני אגלה לו?⁴

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן ח – נפרצה ברית י"ב

שאל מין אחד לרבינו: אפשר שהמתים חיים?⁵ אבותיכם אינם מודים, ואתם מודים? מה כתיב בעקב: "ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם", אילו היה יודע שהמתים חיים, היה ממאן להתנחם, והיה אומר: "כי ארד אל בני אבלי שאולה"? אמר לו רבינו: שוטה שבעולם, מפני שהיה יעקב אבינו יודע ברוח הקודש שהיה יוסף חי, לפיכך לא קיבל עליו תנחומין, שאין מקבלין תנחומין על החי.⁶

דבר אחר: "וימאן להתנחם". אלא אמר יעקב אבינו: הרי נפרצה ברית השבטים. כמה יגיתי להעמיד י"ב שבטים, ורואה אני מאחר שיוסף הלך, הרי פסקה אותו הברית. כל מעשיו של הקב"ה כנגד י"ב שבטים: י"ב מזלות, י"ב חדשים, י"ב שעות ביום, י"ב שעות בלילה, י"ב אבנים שהיה אהרן לובש. ועכשיו הלך לו יוסף, הרי נפרצה ברית השבטים.⁷

¹ "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען". לא ארכו ימי שבתו של יעקב בשלווה והנה התרגש עליו הנורא מכל: בניו מביאים לו את כתונת הפסים של בנו אהובו יוסף, בכור רחל אשתו האהובה שמתה בדרך חזרה לבית אביו ונאלץ לקבור אותה בצד הדרך – כתונת מגואלת בדם. ברגע אחד חרב עליו עולמו של יעקב והוא מבקש לירד שאולה ולהצטרף אל בנו המת. ראו דבריו הקשים ליהודה במדרש אגדת בראשית (בובר) פרק סא: "יודע אני מי שעשה לבני כן ... יודע אני שאת נתת העצה" (בדברינו [מה בצע כי נהרוג את אחינו](#)). אנו שיועדים שיוסף לא מת היינו רוצים לעודד את רוחו של יעקב וללחוץ לו שיוסף חי, ובה בעת גם מבינים שכנראה לא ידע יעקב עד יום מותו את המעשה הנורא שעשו לו בניו כשביימו את מותו של יוסף, הביאו לו את כתונת הפסים המגואלת ואמרו לו: "זאת מצאנו הקר נא הפתנת בך הוא אם לא". ראה בדברינו [הסיפור שלא סופר](#) בפרשת וישב.

² מיהודה, מקשה המטרונה, לומדים שאין מקשים על המת ויש בסופו של דבר לקבל תנחומים ולחזור לחיי עשייה. ראה הדין שאין להתקשות על המת יותר מדאי והסיפור על שכנתו של רב הונא שהייתה בוכה בכי גדול על בנה ורב הונא מנסה לעצור בעדה ומה אירע לה (מועד קטן כז ע"ב). ראה גם הסיפור על "שכנתו של רבן גמליאל שמת בנה והיתה בוכה עליו בלילה" עד שהרחיקה תלמידיו (סנהדרין קד ע"ב). ראה גם פירושו רמב"ן בפרשת ראה דברים פרק יד פסוקים א-ב: "בנים אתה לה' אלהיכם ... כי עם קדוש אתה לה' אלהיך", שמפסוקים אלה יש "סמך לרבותינו באסרם להתאבל על נפש יותר מדאי". תלמידת חכמים היא המטרונה. אבל את הקל וחומר שעושה מיהודה ליעקב נראה שניתן להפריך.

³ כפי שחוו על בשרם הורי וקרובי נעדרים שמרגישים באיזה חוש שיש אי אסרם חן או שמא כבר איננו בין החיים ואין מתנחמים על החיים. ובאשר ליעקב, מה היה "החוש השישי" שלו? מדרש בראשית רבתי פרשת וישב עמוד 221 אומר בפשטות: "שבלבו היה חושב שהוא חי". מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק לו מוסיף שהקב"ה נתן לו סימן "שלא ימות אחד מבניך בימך".

⁴ הבכי ממרק והוא חלק מהאבל, אך המדרש מציע ש"אביו" בפסוק איננו יעקב, אלא יצחק! "ויבך אותו" - את יוסף שנעלם, "אביו" של יעקב - הוא יצחק, לא יעקב עצמו שמסרב להאמין שיוסף איננו ולפיכך גם לא בוכה. אפשר גם שיעקב הרגיש בחוש שבכיו ואבלו של יצחק הסבא אינם כה חריפים והבין שמסתתר כאן איזה סוד ולפיכך מאן להתנחם. אפשר לקרוא שני מדרשים סמוכים אלה כשני עניינים נפרדים ואפשר לחברם כפי שהצענו. כך או כך, מדרש זה מדגיש את מקומם של הסבים והסבתות באבל על נכדיהם וחשיהם המחודדים מה באמת אירע לבן/לנכד, הגם שאין הם אבילים להלכה. כמאמר המדרש שם בהמשך: "כל המתאבלים עליו - מתאבלים עמו", שהוא בסיס להגדרה הלכתית של קרבה בדיני אבילות (כל מי שמתאבלים עליו, מתאבלים איתו).

⁵ לשיטתכם, מקטר המין את "רבינו", מנין אמונתכם שהמתים עתידים לחיות?

⁶ נראה שמדרש מאוחר זה לקח את המוטיב שראינו בבראשית רבה והפליג איתו למחוזות רחוקים. איזו מין שאלה היא זו (תרת משמע)? וכי משום שביום מן הימים תתקיים תחיית המתים, לא נתאבל כעת על מי שמת? גם התשובה ש"רבינו" נותן לאותו המין (נוצרי?) לפיה ידע יעקב ברוח הקודש שיוסף חי, מפליגה מעבר למדרש בראשית רבה ואף סותרת אותו במידת מה. והרי פשיטא עפ"י המקרא שיעקב התאבל על יוסף! לא היה מוכן לקבל תנחומים, אבל התאבל ובכה וחשב שהוא בשאול. אפשר שבשל הצורך להתווכח עם המינים בנושא תחיית המתים, נושא שהנוצרים קנטרו בו את היהודים וטענו שאין לו מקור בתורה (ראה הסוגיה בסנהדרין צ ע"ב), והפרושים נלחמו בו עם הצדוקים שכפרו בתחיית המתים, ראה אבות דרבי נתן נוסח א פרק ה ונוסח ב פרק י), הפליג כאן המדרש מסיבות שעדיין צריך ללמוד ולהבין.

⁷ זה המוטיב המרכזי שנראה גם במדרשים ופרשנים אחרים של חשש מפגיעה בשלמות שנים עשר שבטי ישראל. אבל בגישה זו "וימאן להתנחם" הוא במשמעות הפוכה מזו של בראשית רבה, וכמו שהיינו אומרים היום: לאבדה גדולה כזו אין ניחומים ("חבל על דאבדין ולא משתכחין", סנהדרין קיא ע"א, שמות רבה ו ד). בדרך זו הולכים פרשנים רבים שנראה להלן.

ולא היה יודע יעקב לישא אשה להוליד בן כדי שיהיו י"ב שבטים? אלא מפני שעמד בשבועה של לבן, שאמר: "אם תענה את בנותי ואם תקח נשים על בנותי" (בראשית לא נ) - אפילו אחר מיתתו. מה עשה לבן? הוציאו לחוץ, אמר לו: "אין איש עמנו ראה אלהים עד ביני ובינך וגו'" (בראשית לא נ) - מפני אותה השבועה לא היה יכול לישא אשה.⁸

מסכת סופרים הוספה א פרק א הלכה ג – סימנים שיוסף חי

תני, מה עשה יעקב אבינו כשהביאו בניו את הכתונת בדם? לא האמין להן כל עיקר, מניין? דכתיב: "וימאן להתנחם", לפי שאין מקבלין תנחומין על חי. אבל שמת, הוא מעצמו משתכח מן הלב, שנאמר: "וְשִׁפְחָתִי כְּמַת מְלֵב" (תהלים לא יג).⁹ ומה עשה? הלך בהרים וחצב שנים עשר אבנים והעמידן שורה. וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו.¹⁰ היאך כתב? על אבן אחת, ראובן טלה ניסן, וכן לכל אבן ואבן. התחיל מראובן ואמר להן: גוזרני עליכם שתעמדו. לראובן, ולא עמדו. לשמעון, ולא עמדו. וכן לכל שבט ושבט, ולא עמדו האבנים. וכיון שהזכיר להם שם יוסף, מיד עמדו וכרעו לפני אבן יוסף.¹¹ ועדיין לא ברור לו הדבר שהוא חי, ועוד הלך ובחן באלומות כדעת הראשון, וכתב עליהן שמות השבטים והמזלות והחדשים ואמר להן: גוזרני עליכם שתשתחוו ללוי שהוא לבוש אורים ותומים, לא עמדו.¹² ליהודה שהוא מלך, ולא עמדו. וכשהזכיר להן יוסף, עמדו וכרעו כולם ליוסף. ועדיין לא נתברר שהוא חי, אלא מן המשמרות, אלישיב הכהן, על שם להשיבו אל אביו, אלקנה, שקנהו פוטיפר, ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר.¹³

רש"י בראשית פרק לז פסוק לה – אם לא נשתכח סימן שחי

וימאן להתנחם - אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת, שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.¹⁴

⁸ חלק זה של המדרש חורג מהנושא שלנו, אבל חשוב בפני עצמו. בדומה לאברהם שנשבע לאבימלך (ובשל כך נדחתה ירושת הארץ ל"דור רביעי"), יצחק שחזר על השבועה לאבימלך (לפלשתים), משה שנשבע ליתרו (דברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו](#) בפרשת שמות), יהושע וראשי בני ישראל לגבעונים (דברינו [הגבעונים](#) בפרשת ניצבים) ואולי עוד מקרים שלא מנינו, גם יעקב קשור בשבועה ללבן. שבועה כה חזקה עד שאין "ברית השבטים" יכולה לעמוד כנגדה. ראו גם השבועה שבין יעקב ללבן הוא ארם שלא לעבור זה בגבול זה (בראשית לד מד-נג הקמת הגלעד בסוף פרשת ויצא) וכיצד התיר דוד שבועה זו, בדברינו [ברית יעקב עם לבן הוא ארם](#) בפרשת ויצא. יעקב שניש ארבע נשים ובהן שתי אחיות (נושא בו דנו הפרשנים לאור הכלל "קיימו האבות את התורה", רמב"ן בראשית כו ה, בדברינו [קיימו האבות את התורה](#)) לא יכול להוסיף אשה חמישית כי הוא נשבע ללבן!

⁹ ראה הפסוק המלא שם: "וְשִׁפְחָתִי כְּמַת מְלֵב הַיְיָ כְּכֹלִי אֲבֹד". ראה גמרא ברכות נח ע"ב: "אמר רב: אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש, שנאמר: נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד". מפרש שם רש"י שהראיה היא מהכלי האובד: "וסתם כלי לאחר שנים עשר חדש משתכח מן הלב, דיאוש בעלים לאחר שנים עשר חדש בפרק אלו מציאות (דף כח א)". ראה גם מסכת פסחים נד ע"ב: "שלושה דברים עלו במחשבה ליבראות, ואם לא עלו - דין הוא שיעלו: על המת שיסריח, ועל המת שישתכח מן הלב, ועל התבואה שתרקב. ויש אומרים: על המטבע שיצא".

¹⁰ "ירחו" הוא החודש העברי שבו נולד. עפ"י מדרש זה כל בן של יעקב נולד בחודש אחר מחודשי השנה אבל חוץ מראובן שנולד בניסן אין אנו יודעים דבר וחבל שלא השלים מקור זה את שאר האחים. אך באוצר מדרשים (אייזנשטיין) פנחס בן יאיר (המתחיל בעמוד 475) נמנים כולם ושם הסדר הוא: ראובן - כסלו, שמעון - טבת, לוי - ניסן, דן - אלול, יהודה - סיון, נפתלי - סיון, גד - תשרי, יששכר - אב, אשר - שבט, יוסף - תשרי, זבולון - תשרי, בנימין - מרחשון, אפרים ומנשה - אייר. ונותרו תמוז ואדר בלי אף שבט.

¹¹ והרי לך שעתידי החלומות להתגשם, משמע שיוסף חי. אבל יעקב לא ממש משתכנע.

¹² ולא השתחוו ולא כרעו, כך נראה להשלים. אולי קיצר העורך ואולי העתיק מהקטע הקודם בלי משים.

¹³ גם את עניין המשמרות, נכון יותר שמות משמרות הכהונה שהם מעידים שיוסף חי, לא הבינונו ונשמח לפתרונות. כך או כך, יעקב לא מאמין שיוסף מת, שהרי אם כך, "נפרצה ברית השבטים" והוא מחפש סימנים חיצוניים שיאוששו את הסימנים שבלבו. ראה האבנים שיעקב שם מראשותיו כשהוא לן בבית אל בדרכו לחרן, בראשית רבה סח יא, פרשת ויצא (בדברינו [אבני המקום במדרש ובפיוט](#) בפרשת ויצא): "ויקח מאבני המקום - ר' יהודה אמר: שתיים עשרה אבנים נטל, אמר: כך גזר הקב"ה, שהוא מעמיד י"ב שבטים. אברהם לא העמידם, יצחק לא העמידם, ואני, אם מתאחות הן שתיים עשרה האבנים זו לזו, יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים". כל יציאתו של יעקב, מסעו לגלות "ארמי אובד אבי" וחזרתו לארץ בציווי: "שוב אל ארץ מולדתך", היו במטרה להקים את שנים עשר האבנים לבניין 'בית יעקב' (אותם שרבה אמו לא רצתה להקים, בראשית רבה סג ו: "למה ז"ה אנכי"). והנה חס וחלילה נהרס הבניין ונפרצה הברית. (זו אגב שיטת ר' יהודה. לשיטת ר' נחמיה שם, היו שלושה אבנים ואיחודם מורה על כך שיעקב נמנה עם האבות). מוטיב "ב האבנים כסמל לשבטים (והמזלות והאלומות) משותף למדרש תנחומא הנ"ל ולמדרש זה ממסכת סופרים, אבל בהבדל ברור בקשר לנושא שלנו. במדרש תנחומא, החסר של אבן יוסף גורם ליעקב להתאבל עד מאד ולא לקבל תנחומים מרוב צער (ראה הערה 7 ועוד במפרשים להלן). אבל בגישת מסכת סופרים, אשר חוזרת למדרש בראשית רבה שאין מתנחמים על החי, אדרבא, חסר זה ואי המוכנות לקבל תנחומים מעידים על תקווה, על הרגשה פנימית של יעקב שאולי יוסף עוד חי. "וימאן" הוא חילוף אותיות של "ויאמן".

¹⁴ רש"י הולך בדרכו של מדרש בראשית רבה הנ"ל ומשנה מעט את לשונו: אדם לא יכול להתנחם על מי שעדיין חי ולסבור שהוא מת, שהרי על המת נגזרה גזירה שישכח, ואם האדם לא שוכח והנעדר חי בלבו ובראשו, יש דברים בגו. אם איננו טועים רש"י הוא שמחדש את הביטוי השגור: "גזירה על המת שישתכח מהלב". ביטוי שמקורו בגמרא ברכות נח ובגמרא פסחים נד שהבאנו בהערה 9 לעיל, על בסיס הפסוק בתהלים לג יא: "נשכחתי כמת מלב". אבל רש"י וגם המדרש מתעלמים מהחצי השני של הפסוק: "כִּי אָרַד אֶל בְּנֵי אֲבֵל שְׂאֵלָה וַיִּבֶן אֹתוֹ אֲבִיר".

רמב"ן בראשית פרק לח פסוק ז – עונש ונקיפות מצפון

... ולא היה בבית האבות שְׂכֹל זולתי זה שהיה רע בעיני השם, כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם, שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו.¹⁵

אברבנאל בראשית לז לה – ארד עם בני

ולכן מאן להתנחם לפי שרצה לרדת באבלות כמו זה שאוֹלָה, ולא יצטרך לחדש עליו אבל אחר בטרם ימות. וזה אינו קריאת תגר, אבל היה כוונה רצויה ומדה חשובה והעושה בהפך זה פורע מוסר והוא כפורע שטרו ואינו קורעו ועליו אמר איוב: "אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה" (איוב ט כו).¹⁶

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת וישב פרק לז – שלא ארד שאולה

"וימאן להתנחם". אמר להם: מתנחמים על מת ואין מתנחמים על החי: "כי ארד אל בני אבל שאולה". אלא אמר יעקב לפני הקב"ה: תן לי אות שלא ארד לשאול, אמר לו הקב"ה: סימן זה יהיה בידיך שלא ימות אחד מבניך בימך, ועל כן אמר כי ארד אל בני אבל שאולה.¹⁷

בראשית רבתי פרשת ויגש, בראשית מה כו – מבחן האמת

"כי לא האמין להם". את מוצא אעפ"י שאמר יעקב: "טרוף טרוף יוסף" (לז לג), לא האמין להם שהוא מת. שלכך לא חפץ להתנחם לפי שאין מתנחמין על החיים. וכיון שהגידו לו עוד יוסף חי, הפך לבו לטובה וידע והכיר כי אמת אמרו, לפי שבתחילה לא האמין לקבל תנחומין, כדכתיב: "וימאן להתנחם" (לז לה) לפי שבלבו היה חושב שהוא חי.¹⁸

שכל טוב (בובר) בראשית לז לה – יהודה מתנחם ומנחם

"וימאן להתנחם". מתנחמים על המתים ואין מתנחמין על החי, שהרי ביהודה כתיב: "וינחם יהודה" (בראשית לח יב), וכתוב: "אַל תִּבְכּוּ לְמַת וְאַל תִּגְדּוּ לוֹ בְּכֹוּ בְּכֹוּ לְהִלֵּךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלְדֹתוֹ" (ירמיה כב ט).¹⁹

¹⁵ שים לב למיקום פירוש זה של רמב"ן בפרק לח, בפרשת "וירד יהודה"! לפסוק בו אנו דנים, בראשית לז לה, אין בידינו פירוש של רמב"ן, אבל אגב פירושו למות ער בכורו של יהודה, הוא נדרש גם לאבלו של יעקב על יוסף. כך או כך, למדנו שרמב"ן סבור שהסירוב של יעקב להתנחם היה חלק מהאבל הגדול על יוסף ומהכרה שהיה זה עונש ליעקב. ראה פירוש ספורנו שמדגיש את רגשי האשם שהיו ליעקב על ששלח את יוסף: "וימאן להתנחם. מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעביר דאגה מלבו: ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה. קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירעה התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו". ובדומה לכך פירוש חזקוני שאומר: "וימאן להתנחם, כסבור שנטרד בפשיעתו ששלחו שם. כי ארד אל בני בשביל בני כמו אל המקלות בשביל העון שבא לי מחמת בני ששלחתי במקום שהייתי יודע שיונאים אותו שנאת מות ארד אל בני שאולה".

¹⁶ אבלו של יעקב על יוסף הוא כל כך גדול עד שהוא מבקש להתמזג איתו ולסיים את חייו הוא לפני שייפול עליו אבל אחר. ואין זו חס וחלילה קריאת תיגר או ייאוש לא מוצדק (אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים), אמרו חכמים, ברכות י ע"א, אומר אברבנאל, אלא כמי "שפורע שטרו", היינו מבין ומשלים שמאורע זה בא עליו בחשבון ובחוב כלשהוא. ראה הלשון "פרע שטר" במדרש תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן יח: "ויוסף הורד מצרימה ... כיון ששמע יעקב כן אמר הרי אני יורד למצרים, אף על פי שאני פורע שטריו של אברהם". ראה גם דברי האחים כשנתפסו במצרים: "מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חוב" (בראשית רבה פד ב). נוסף לדברי אברבנאל גם את פירוש אור החיים שחוזר ומדגיש את אהבתו המיוחדת של יעקב ליוסף (בדומה לרמב"ן לעיל), ואלה דבריו: "ויקומו כל בניו וכל בנותיו יחד וקימה זו של כולן יחד היא לנחמו כשיראה כי רבו בניו ובנותיו, ואף על פי כן לא הועיל לו דבר זה וימאן להתנחם ויאמר הטעם כי ארד אל בני אבל שאולה, פירוש: בגדר שאין לי אלא הוא מיוחד כי אין כדי בכל בניו ובנותיו להתנחם עליו כי אהבו מכל אחיו לטעם הידוע בדברי הזוהר". סוף דבר, נראה שרש"י ונושאי כליו הם במיעוט כנגד רוב הפרשנים אשר קוראים את הפסוק במלואו וברצף וסבורים שאבלו של יעקב היה כבד ואמיתי והמאיון להתנחם לא היה בשל שביב תקווה אלא בשל אבל שאין לו ניחומים.

¹⁷ אבל המדרשים בשלהם, בדרכו של בראשית רבה ורש"י: אין מתנחמים על החי! (להוציא את מדרש תנחומא לעיל). מדרש אגדה זה מתמודד עם סיומת הפסוק: "כי ארד אל בני אבל שאולה" שמהווה לכאורה בעיה, והפתרון שהוא מציע הוא לקרוא את הפסוק ברצף, בנשימה אחת ובלי הפסקה ואת המילה "כי" יש לקרוא כמו "שלא". יעקב ממאן להתנחם ולהשלים עם אובדנו של יוסף ולרדת עמו שאולה. מעין "לא אמות כי אחיה". הסירוב להתנחם הוא על מנת שלא לאבד תקווה.

¹⁸ מדרש זה מקפיד אותנו קדימה לפרשת ויגש לבשורה הטובה שיעקב מקבל שיוסף עוד חי, ואומר: "רב עוד יוסף בני חי לכה ואראנו בטרם אמות". ליעקב קל יחסית לקבל את הבשורה, משום שהאמין כל אותם שנים שיוסף לא מת. דרשה זו נותנת פירוש חדש לביטוי "ויפג לב" של יעקב כשקיבל את הבשורה - שהתפוגג לבו, כמו הופג החשש, הופג הכאב, התפוגג האבל, ולא כרוב הפרשנים שם שכמעט ומת. וכבר הרחבנו במדרש זה בדברינו [עוד יוסף בני חי](#) בפרשת ויגש.

¹⁹ גם פירוש/מדרש שכל טוב מצטרף לרש"י וסיעתו ומזכיר לנו שבפרשתנו עצמה נזכר יהודה שהתנחם אחרי מות בת שוע אשתו (מה שגם המטרונה בבראשית רבה לעיל ידעה). אזכור זה מכניס את יהודה לאבל של יעקב, הוא שיעץ למכור את יוסף והוא שערב להחזיר את בנימין, הוא שריכך לבסוף את לבו של יוסף וגרם להתוועדותו ולחידוש הקשר עם יעקב. האם יהודה בהליכותיו ובמעשיו מחזק את שביב התקווה של יעקב? תוספת אחרת של מדרש זה היא הפסוק בירמיהו שלכאורה סותר את הכלל "מתנחמים על המתים" וצריך להבין את הקשרו לעניין. יעקב אכן בוכה להולך - ליוסף שהלך ממנו ואמנם לא זכה לשוב ולראות שוב את ארץ מולדתו, לבד בזמן קצר לצורך קבורת אביו. מכירת יוסף היא תחילת גלות מצרים. וחז"ל דרשו את "אל תבכו למת" למידתיות של

וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו מַה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתָ בְּעַבְדֵי הַיֶּלֶד חֵי צַמְתָּ וַתְּבַדֵּךְ וְכֹאֲשֶׁר מֵת הַיֶּלֶד קָמְתָּ וְתֹאכַל לֶחֶם: וַיֹּאמֶר בְּעוֹד הַיֶּלֶד חֵי צַמְתִּי וְאָבְבָה כִּי אֲמַרְתִּי מִי יוֹדֵעַ וְחַנְּנִי ה' וְחֵי הַיֶּלֶד: וְעַתָּה מֵת לָמָּה זֶה אֲנִי צָם הַאוֹכֵל לְהַשִּׁיבוּ עוֹד אֲנִי הַלֵּךְ אֵלָיו וְהוּא לֹא יָשׁוּב אֵלָי: (שמואל ב יב כא-כג).²⁰

כֹּה אָמַר ה' קוֹל פְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחַל מִבְּכָה עַל בְּנִיָּה מֵאֲנָה לְהַנְחִים עַל בְּנִיָּה כִּי אֵינְנוּ: (ירמיהו לא ד).²¹

חתם סופר, מסכת תענית ל ע"ב – אין להתנחם על ירושלים החיה

כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה וכו'. לא אמר יזכה לראות בנחמתה.²² אלא דהעניין הוא בזכות שמתאבלים זוכים להעמיד תלמידי חכמים וישיבות ותורה מחזרת והרי הדור רואה בעיניו נחמת ירושלים²³ ... (עוד) יש לפרש עפ"י מה שכתב רש"י בפסוק וימאן להתנחם – "מכאן דאין מקבלין תנחומין על החיי", הנה אם לא יהיה תקוה שירושלים תבנה למה מתאבלין עוד? ולא נתנחם עוד זה כמה שנים רבות. אלא ע"כ צריך לומר דירושלים ובית המקדש בנוי ומשוכלל למעלה (כרש"י סוכה מא ע"א), רק מאתנו נאבד ויש תקוה.²⁴

פנים יפות בראשית פרק מב פסוק יט

וכבר כתבנו בפרשת וישב בפסוק: "וימאן להתנחם", שמשעה שיצא יוסף מבית האסורין ושכח את בית אביו, כדכתיב: "כי נשני אלקים וגוי כל בית אבי", אז 'כמים הפנים אל פנים' הוקל אבל יעקב. ולכך סברו שמת יוסף לכך קיבל יעקב קצת תנחומין, לכך אמרו בפרשת ויגש: "ואחיו מת".²⁵

הלכות אבלות (מועד קטן כז ע"ב), ואת: "בכו להולך" על גלות יהויקים (ספרי דברים עקב מג) שאמנם אישית לא זכה לשוב למולדתו, אבל צאצאיו (זרובל) זכו לעליית בית שני. וכבר סטינו מעט מהנושא שלנו.

²⁰ אם נחפש סימוכין לנושא שלנו בני"ך (כבר ראינו לעיל את הפסוק בתהלים לא: "נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מֵלֵב"), אפשר שזה מקור טוב יותר. דוד צם ומתפלל כל עוד יש שביב תקווה שהילד יחיה, אך קם ואוכל לחם ומקבל תנחומים במות הילד. לא מצאנו פרשנים ומדרשים שעומדים על הקשר האפשרי הזה, להוציא את פירוש אברבנאל וגם זאת באופן עקיף. בתחילת ספר יהושע, אומר הקב"ה ליהושע: "מִשֵּׁה עֲבָדִי מֵת וְעַתָּה קוֹם עֲבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה" (יהושע א ב). די להתאבל על משה, מסבירים שם הפרשנים והמדרשים, יש לקום ולהיכנס לארץ. מפרש אברבנאל שם ומקשר את העניין למות הילד של דוד: "משה עבדי מת ועתה קום עבור ... שיהושע היה יושב בין תנור וכירים, הלכו כאגמון ראשו ושק ואפר יציע מתאבל על מות משה רבו. והאל יתברך הודיעו שאין ראוי לעשות כן ... שאין ראוי להתאבל על המתים יותר מדאי, וכמו שאמר דוד ע"ה (שמואל ב יב כג) האוכל להשיבו אלי אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי". דווקא המוות הסופי הוא שקוצב את האבל ומנחם ומחזיר לחיים.

²¹ אם נחזור לירמיהו, זה הפסוק שנראה קשור עד מאד לפרשתנו, בלשונו ובתוכנו, ויוצר מקבילה בין יעקב לרחל האשה האהובה אם הבן האהוב! יעקב ממאן להתנחם על יוסף ורחל אשת יעקב, אם יוסף, ממאנת להינחם על בניה, בראשם "הבן יקיר לי אפרים" (חמישה פסוקים שם במשך) – הנכד שלא זכתה לראות. מה הפשט בפסוק: "מאנה להינחם על בניה כי איננו"? מה פירוש המילה "כי"? אותו "כי" שנמצא גם בפסוק של יעקב ושראינו איך מדרש אגדה (בובר) לעיל, הערה 17, מתמודד איתו. איזה "כי" הוא זה? איזו אחת מארבע המשמעויות שיש למילה נפוצה זו: אם, אלא, שמא, דהא (הרי)? (גמרא גיטין צ ע"א, רש"י שם ורש"י בראשית יח טו) מתאימה כאן? נראה שלא אחת מאלה אלא: "על כך ש" או פשוט: "ש..." או "עם". רחל מסרבת להשלים על כך שבניה "איננו" ומסרבת להתנחם על החיים, ממש כיעקב. סימטריה מופלאה בין שני האוהבים המיוסרים. ולפלא על רוב המפרשים שלא קשרו שני מאונים אלה להתנחם. ראה דעת מקרא על הפסוק בירמיהו שמקשר אותם ברמת פשט הפסוק. ראה גם שיעורו של הרב חיים סבתו [רחל מבכה על בניה](#) באתר בית המדרש הירטואלי. ראה שם בסוף השיעור.

²² לא בלשון עתיד, אלא בלשון הווה, כל מי שמתאבל על ירושלים זוכה לראות בנחמתה. לא "יזכה", אלא "זוכה".

²³ הסבר אחד נותן החתם סופר, שמתאים לנחמה בגלות, שבתי מדרש ולימוד תורה הם ירושלים החיה המבטאים את נחמת ירושלים. האם נשכחה ירושלים של ארץ ישראל?

²⁴ פירוש דף על הדף המצטט מקור זה הוסיף משפט מסכם: "וזוהו כל המתאבל על ירושלים, הרי הוא רואה כבר עתה בנחמתה כאילו מקדש כבר עומד בנוי, כי זה התנחומין ולכן נקרא תשעה באב מועד". ירושלים של ארץ ישראל לא נשכחה וכידוע החתם סופר הקדיש מחשבה רבה לרעיון השיבה לארץ. ראה כדוגמא את פירושו למחלוקת ר' ישמעאל ור' שמעון בר יוחאי על "[ואספת דגנך](#)", בדברינו אלה בפרשת עקב. כאן, בפירוש השני, מקשר חתם סופר את האבל על ירושלים עם האבל של יעקב בפרשה על יוסף. "אין מתנחמים על החי"! מתאבלים ובוכים, אבל ממאנים להתנחם ויש תקווה. אשרינו שזכינו לראות את ארץ ישראל חיה ופורחת! ראה שוב הפסוק לעיל בירמיהו: "אַל תִּבְכּוּ לְמַת וְאַל תִּגְדּוּ לוֹ בְּכֹוּ בְּכֹוּ לְהֵלֶךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ" והערה 19 שהערנו על יהויקים שאמנם הלך לגלות בבל ולא שב למולדתו, אבל צאצאיו שבו.

²⁵ מהחתם סופר לרבו, **רבי פינחס ב"ר צבי הירש הלוי הורוויץ**, מאה 18, רבה של פרנקפורט דמיין, בעל 'ספר הפלא"ה'. ואלה אכן דבריו בפרשתנו: "כשיצא יוסף מבית האסורים ונשכח ממנו געגועי אביו, כדכתיב: כי נשני אלהים וגוי כל בית אבי, אז הוקל האבילות אצל יעקב ולכן אמר יהודה: ואחיו מת, דסבר שבאמת הוא מת, ולכן הוקל האבילות אצל אביו". מרגע שיוסף מתחיל להתנתק מבית אביו, נושא אשה מבית אצולה מצרי (בתה של אשת פוטיפר שסירב לה), בונה משפחה במצרים, משתקע שם בכבוד גדול וקורא לבנו הבכור: מנשה – "כי נשני אלהים את פל עמלי ואת כל בית אבי", ואח"כ אפרים: "כי הפרני אלהים בארץ ענני" (הוספנו על דברי פנים יפות), מוקל אבלו של יעקב! ולא עוד, אלא שהאחים שמים לב שיעקב כבר מקבל קצת תנחומים על העדרו של יוסף, ומתחיל להשלים עם האפשרות שהוא מת. וזה מה שנותן ליהודה את היכולת לומר: "ואחיו מת" (אחרי שבפעם הראשונה אמרו ליוסף: "והאחד איננו", בדומה ללשון שנוקט בה יעקב: "יוסף איננו"). פירוש זה לוקח את דברי המדרש ורש"י שאין מתנחמים על החי, צעד גדול נוסף. בתחילה, יעקב חש שיוסף לא מת, בלבו מקננת תקווה שהוא עוד חי ולפיכך אינו מקבל תנחומים. אבל באותו חוש נסתר שמחבר אב עם בנו גם למרחקים (מה שאולי חסר ליעקב עם יצחק אביו) הוא גם חש מאוחר יותר שיוסף הולך ומתרחק ושוקע אי-שם, גם אם הוא חי פיסיית. ודווקא ריחוק זה נותן לו פתח להתחלה של ניוחמים! נראה שדברים חריפים אלה

נכתבו על רקע תקופתו של הפרשן (התבוללות במרכז ומערב אירופה?), אבל כוחם גם בקשר לפרשת השבוע. דברים אלה מצטרפים להצעה שיוסף לא יוצר קשר עם אביו כל אותם שנים (קושיית רמב"ן הידועה) משום שאכן התרחק מבית אביו. ראה דברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#) בפרשת ויגש, בפרט 'מים אחרונים' שם. דברים אלה שופכים גם הם אור על ההסברים השונים לפסוק: "ויפג לבו" של יעקב, אך בכיוון הפוך לזה של בראשית רבתי לעיל והערה 18. יעקב אכן הופתע לחלוטין כשהודיעו לו "עוד יוסף חי", משום שבהדרגה כבר הסכין עם אובדנו של יוסף. ראה דברינו [עוד יוסף בני](#) חי גם הוא בפרשת ויגש.